

ГЛОВО

№ 5 (86), вересень – жовтень 2021 р.

“Гетьманської столиці”

Газета Національного історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця”

МАЗЕПА. ШЛЯХ ДО БАТУРИНА

ОКСАНА ЛОМКО
старший науковий співробітник
НІКЗ «Гетьманська столиця»

8 жовтня 2021 року Батурин зібрав видатних діячів України на знакову подію – грандіозний захід «Мазепа. Шлях до Батурина»!

Саме в Батурині доктор історичних наук, професор Тетяна Таїрова презентувала свою першу художню книгу «Мазепа. Хроніки православного шляхтича. Руїна». Під час свого виступу авторка зазначила: «Вже більше ніж 18 років я вивчаю різні аспекти діяльності та біографії гетьмана Івана Мазепи. І нарешті я вирішила написати художній твір, який допоможе розповісти про події, про епоху, яку я дуже добре знаю, більш широкому колу читачів».

Подія важлива, адже пригодницька новела стає серіалом! Його реалізація здійсниться за підтримки генерального продюсера «FILM. UA Group» Віктора Мирського та Члена Наглядової ради «Медіа Групи Україна» Володимира Бородаєського.

Побажав досягнути поставлених цілей та благословив зйомки серіалу почесний гість заходу, якому Україна завдячує відродженням Батурина – Президент України 2005–2010 рр. Віктор Ющенко: «Серіал – це сміливий і правильний крок, тому що мільйони людей зможуть побачити багатосерійний фільм про місію та долю гетьмана Івана Мазепи. Одним словом подастся шматок нашої цікавої історії, де буде те провітництво – національне, державне, якого нам бракує зараз!»

Вперше в Батурині було представлено унікальні історичні артефакти! Це печатка князя Івана Мазепи та документ із Австрійського державного архіву про надання українському гетьману титулу князя Священної Римської імперії.

Срібна печатка Івана Мазепи із колекції Музею Шереметьєвих атрибутована відомою дослідницею історії Гетьманщини Тетяною Таїровою як особиста князівська печатка гетьмана. Зображення на печатці практично повторює князівський герб Мазепи із гербовника 1887 року. На ній є знак старовинного герба «Курч» із півмісяцем та шестикутною зіркою, шляхетська корона над щитом, князівська мантія та князівська корона.

Відомий меценат і колекціонер сфрагістики Олексій Шереметьєв придбав цю печатку у 2013 році у мешканця Черкащини. Відомо, що Черкащиною пролягав шлях відступу українсько-шведських військ

до був написаний латиною. На документі є канцелярські помітки Aulla expedition (Придворної експедиції) про те, що 1 вересня 1707 року гетьман Іван Мазепа отримав титул імперського князя!

Говорячи про ці артефакти потрібно усвідомлювати, що вони з Батурина, де Іван Мазепа жив і працював 35 років, із них 22 роки – як гетьман України. З виставкою «Гетьман Іван Мазепа, князь Священної Римської імперії» ви зможете ознайомитися в палаці гетьмана Кирила Розумовського до 16 листопада 2021 року.

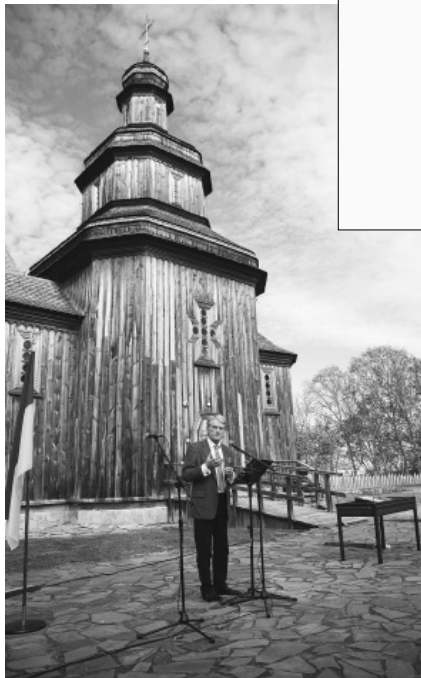
Саме в цей день заповідник мав честь на території Цитаделі Батуринської фортеці, у Гетьманському будинку, приймати представників Меджлісу кримськотатарського народу на чолі з Рефатом Чубаровим.

У своєму виступі Рефат Чубаров за-

Мазепа
ШЛЯХ ДО
БАТУРИНА

Печатка гетьмана Івана Мазепи із зображенням його князівського герба, початок XVIII ст. Із колекції Музею Шереметьєвих

Президент України 2005–2010 рр. Віктор Ющенко на заході «Мазепа. Шлях до Батурина». 8 жовтня 2021 р.

від Полтави влітку 1709 року. Ця печатка є цінним надбанням Музейного фонду України і свідчить про те, що Іван Мазепа прийняв князівський титул, виготовив печатку із князівським гербом і в очах свого оточення сприймався як князь.

Документ – це канцелярська німецькомовна копія особистого листа Івана Мазепи до імператора Священної Римської імперії Йозефа I з проханням надання йому княжого титулу, завізованого ерцканцлером, архієпископом Майнцським Л.Ф. фон Шенборном. Це переклад листа, оригінал яко-

уважив: «Гетьманська столиця Батурин – один з бастионів боротьби за українську ідентичність, як в минулому, так і в сьогоденні. Ми маємо усвідомлювати, наскільки це місце є святим для українського духу, й зобов'язані відповідати прагненням наших предків, забезпечивши єдність українського і кримськотатарського народів для наступних поколінь...»

В ході зустрічі обидві сторони домовились про системну і ґрунтовну співпрацю з організації заходів на базі Національного заповідника «Гетьманська столиця», поглибленню виставки «Ясносельможні гетьмани. Життя для України» експонатами, що висвітлюватимуть економічні, політичні та культурні зв'язки Кримського ханства та Гетьманської України.

Батурин – «місце сили» кожного свідомого українця. Він відродився як фенікс з попелу після нещадного знищення російськими військами і сьогодні збирає однодумців на ґрунті єдиної мети – єдності і незалежності нашої держави!

ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ ВІДКРИВАЄ МОЛОДІ ТАЛАНТИ З НАГОДИ 10-Ї РІЧНИЦІ ОБЛАСНОГО МУЗИЧНОГО ФЕСТИВАЛЮ-КОНКУРСУ МОЛОДИХ ВИКОНАВЦІВ ІМЕНІ А.К. РОЗУМОВСЬКОГО

**Олія
ФУРЦОВА**

завідувач відділу
«Палац гетьмана
Кирила Розумовського»
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Гетьманська столиця Батурин – місце сили доби Гетьманщини, резиденція гетьманів Дем'яна Ігнатовича, Івана Самойловича, Івана Мазепи, Кирила Розумовського. Сьогодні відроджена гетьманська столиця є одним із провідних національних заповідників України. Окрім важливої сторінки в історії нашої держави – доби Гетьманщини, безцінних архітектурних та історичних пам'яток, «Гетьманська столиця» є осередком проведення різноманітних культурно-мистецьких заходів, які згуртовують навколо себе молоде покоління українців.

Місцем для проведення саме таких заходів є відроджений гетьманський палац Кирила Розумовського – символ історії, що надихає до музичних звершень. У стінах палацу прекрасно звучать як сучасні, так і класичні композиції. Саме музика допомагає знайти дорогу до сердець юних українців, прищепити їм любов до прекрасного та гордість за свою державу.

22 жовтня 2012 році у гетьманському палаці пройшли урочистості з нагоди відзначення 260-ї річниці з дня народження видатного музичного мецената, трепетного збирача нотної колекції, останнього власника батуринського палацу, гетьманіча Андрія Кириловича Розумовського. Саме цей день започаткував щорічний музичний фестиваль-конкурс, який був названий в його честь.

Основним меседжем Обласного музичного фестивалю-конкурсу молодих виконавців ім. А.К. Розумовського є виявлення та підтримка обдарованих дітей та молоді, розвитку їх пісенного та виконавського мистецтва, залучення до скарбниці національної спадщини, популяризація культурного надбання родини Розумовських як видатних історичних діячів та меценатів. Варто зазначити, що аналогів проведення такого фестивалю-конкурсу, організованого музейним закладом, немає. Нині цей фестиваль є особливою гордістю Національного заповідника «Гетьманська столиця».

У конкурсі дві номінації – «Фортепіано» та «Академічний спів», та дві вікові категорії – 9–12, 13–15 років. У номінації «Фортепіано» конкурсанти за власним вибором виконують твори композиторів віденської класичної школи: Йозефа Гайдна, Вольфганга Амадея Моцарта, Людвіга ван Бетховена, та один твір українського композитора. У номінації «Академічний спів» – твір західноєвропейського композитора та українська народна пісня у супроводі або а capella.

Оцінюють виступи учасників визнані фахівці у галузі мистецтва під керівництвом

голови журі, директора Чернігівського музичного коледжу імені Левка Ревуцького Володимира Суховерського. Незмінними організаторами фестивалю залишаються Чернігівська обласна державна адміністрація, Національний заповідник «Гетьманська столиця», Бахмацька школа мистецтв імені Андрія Розумовського, Конотопська місцева благодійна організація «Світанок».

Щороку стіни гетьманського палацу наповнюються неповторними класичними композиціями, адже і виступи учасників стають більш професійними. Діти не лише демонструють свій хист, а й загартовують характер, волю, роблять перші кроки в подальшому музичному житті. Понад 500 юних талантів Чернігівщини та Сумщини вже мали нагоду продемонструвати на фестивалі свої музичні здібності, а організатори, гості та журі, щораз поринали в атмосферу класичної музики.

Завдяки постійній фінансовій підтримці Конотопської місцевої благодійної організації «Світанок» кожного року учасники отримують пам'ятні призи, а переможці – ще й грошову винагороду.

Окрім виступів талановитих дітей, щораз на фестивалі виступають уже досвідчені музичні колективи та музиканти, які

своїми виступами підкреслюють його значимість та підтримуть своїм натхненням конкурсантів. Так, ці пройдені роки учасники, організатори, журі та гості фестивалю мали нагоду прослухати виступи оркестру «Батуринська скарбниця», основу якого складають артисти Національної опери ім. Т.Г. Шевченка, дует «Два роялі» в складі Олени Антоненко та Людмили Скриннік,

VI Обласний музичний фестиваль-конкурс молодих виконавців імені Андрія Розумовського (22 жовтня 2017 р.).

випускників Національної музичної академії України ім. Петра Чайковського Темура Якубова та Євгенія Левкулича, асистента-стажиста Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського Наталію Макарову, лауреата міжнародних та всеукраїнських конкурсів Марину Найден та інших.

Аналізуючи пройдений шлях, розуміємо, що це була надзвичайно правиль-

VIII Обласний музичний фестиваль-конкурс молодих виконавців імені Андрія Розумовського (22 жовтня 2019 р.).

БОРІТЬБА ЗА ВІДНОВЛЕННЯ СТОЛИЦІ У БАТУРИНІ

**СЕРГІЙ
НИКІТІН**

молодший науковий співробітник
НІКЗ «Гетьманська столиця»

Значення столичного міста для кожного народу та держави важко переоцінити. Столиця – не лише адміністративний центр, місце розташування органів державної влади, а певний символ держави та нації. Поява столиць нерозривно пов'язана з утвердженням та розвитком державності певного народу.

За увесь період бурхливої української історії столичне місто нашої держави неодноразово змінювалося. Особливо часто столиця змінювалася у період становлення та функціонування Української козацької держави. За досить короткий історичний час існування Гетьманщини: від утворення у 1648 р. – до 1781 р. – остаточної інкорпорації території козацької держави до Російської імперії, столичними містами були Чигирин, Гадяч, Немирів, Батурина та Глухів.

Деякі козацькі столиці після зміни політичної кон'юнктури втрачали столичний статус і поринали у забуття, а інші на довгий час ставали своєрідними символами української нації. Одним із таких міст-символів є Батурина. У 1669 р. Батурина став резиденцією гетьмана Дем'яна Ігнатовича. Головною причиною влаштування гетьманської резиденції саме в Батурині, на думку дослідників, було його географічне розташування, стан укріплень та особисті уподобання гетьмана.

За невеликий проміжок часу Батурина перетворився на справжню столицю козацької держави, ставши політичним, військовим та економічним центром Гетьманщини. Але розвиток міста обірвали трагічні події 1708 р., коли спроба українського гетьмана Івана Мазепи вийти з-під протекторату московського царя наштотувалася на жорстоку протидію. У відповідь на виступ Мазепи московські війська взяли в облогу гетьманську столицю. Під ранок 13 листопада 1708 р. військо вдерлося до міста і перебило козацьку залозу, після чого були вирізані й місцеві жителі, у тому числі – жінки та діти. За один день загинуло від 10 до 15 тис. осіб. Гетьман І. Мазепа був оголошений зрадником, а новим гетьманом, якого за наказом московського царя Петра I обрали у Глухові, став 62-річний стародубський полковник Іван Скоропадський. Разом із перенесенням столиці до Глухова московський уряд з новою силою продовжив наступ на козацькі права та вольності.

Після смерті Петра I імперська політика щодо України, зважаючи на зростаючу напруженість російсько-османських відносин дещо послабилася. В умо-

вах підготовки до війни було ліквідовано Малоросійську колегію і повернуто гетьманат. У жовтні 1727 р. гетьманом став 73-річний миргородський полковник Данило Апостол. За його правління відстоювались українські інтереси. Тоді ж піднімається питання Батурина. У травні 1729 р. гетьман разом з усією генеральною, полковою та сотенною старшиною надіслав до Петра II особливе прохання – дозволити повернути столицю до Батурина. Гетьман переконував царя у невідповідності географічного розташування Глухова, відсутності зручних комунікацій та слабкості його матеріальної бази. Також апелював тим, що попередні гетьмани мали свої резиденції саме в Батурині.

Безумовно, у прагненні змінити столицю Данило Апостол із старшиною керувалися не лише економічною доцільністю. Адже тоді, коли відбувалися ці події, Батуринська фортеця лежала в руїнах. За описом 1726 р. на її території ніхто не жив, а все населення мешкало на передмістях. Укріплення, які ніхто не лагодив, зовсім осунулися. У межах їхніх решток стояли руїни двох мурованих церков – Живоначальної Трійці та недобудованої Миколаївської, а також залишки мурованого гетьманського будинку і кам'яної комори. Припускаємо, що для гетьмана Скоропадського та, особливо, Апостола, розквіт служби яких припав на батуринський період (1669–1708), глухівський період (після 1708 р.) уособлював наступ імперської політики, реакцію на антиколоніальний виступ Івана Мазепи, втрату видатних здобутків їхніх батьків. Вони намагалися повернутися до мазепинського Батурина як символу милої серцю минувшини, коли Гетьманщина сягнула свого найвищо-

го розквіту. Московська влада прохання козацької верхівки тоді проігнорувала. Лист з України залишився без відповіді.

Після смерті Д. Апостола у 1734 р. замість обрання нового гетьмана було утворено колегіальний орган, який мав керувати Гетьманщиною – Правління гетьманського уряду. Але навіть голова Правління гетьманського уряду, князь А. Шаховський розумів значення Батурина для козацької держави. У 1734 р. він подає прохання про повернення столиці до Батурина, аргументуючи тим, що останній найбільше відповідає вимогам гетьманської резиденції. Це прохання царська влада також проігнорувала, не відповівши нічого.

Після сходження на престол Єлизавети Петрівни офіційний курс російської влади щодо Гетьманщини зазнав значної лібералізації. В 1750 р. у Глухові новим гетьманом обрали 22-річного Кирила Розумовського – молодшого брата фаворита імператриці. Амбітний юнак одразу розпочав клопотання про повернення столиці до Батурина. Прохання гетьмана задовольнили, своїм указом Сенату і грамотою К. Розумовському Єлизавета дозволила повернути гетьманську резиденцію до Батурина, підкресливши в обох документах, що Батурина за православною традицією треба неодмінно освятити.

Отже, Батурина був не тимчасовою резиденцією гетьманів як то Гадяч, Умань чи Немирів, а справжньою столицею Гетьманщини – центром політичного та культурного життя, а також своєрідним символом, за який розгорнулася ідеологічна боротьба. Чи не вважаючи Батурина істинною столицею Гетьманщини Кирило Розумовський побажав бути похованим саме у ньому?

Вигляд Батурина до зруйнування 1708 р.
Реконструкція В. Коваленка, малюнок С. Дмитрієнка, 2007 р.

Початок на стор. 2

на ідея започаткувати проведення музичного фестивалю, яка, попри всі труднощі її реалізації, і сьогодні виконує свою місію – відкриває українцям родину Розумовських! «Знову нові таланти, знову радість спілкування, знову Україна бринить в душі з новою силою. Слава

Україні!» – саме такі слова вдячності голови журі Володимира Суховерського залишені у книзі відгуків фестивалю.

Популярність престижність Обласного музичного фестивалю-конкурсу молодих виконавців імені Андрія Розумовського засвідчує, що це важлива подія у мистецькому житті Батурина та Чернігівщини.

Упродовж 2012-2021 років конкурс успішно реалізовує свої основні завдання – підвищення рівня патріотичного виховання та підтримку обдарованої учнівської та студентської молоді, стимул для її самовдосконалення, вивчення та популяризації культурного надбання родини гетьмана України Кирила Розумовського.

СІЛЬСЬКА ГРОМАДА В ІСТОРІЇ СУДОЧИНСТВА XVII СТ.

**РУСЛАНА
ОГІВСЬКА**

завідувач відділу
«Садиба Кочубеїв»
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Історія судочинства доби Гетьманщини викликає інтерес істориків та вже не одне десятиліття є предметом дослідження. Їх основою є писемні джерела, що збереглися від діяльності судових органів XVII–XVIII ст. З-поміж опублікованих джерел значний інтерес становлять судові звіти та протоколи засідань. На сторінках «Київської старовини» за 1886 р. опубліковано відомості про розгляд судової справи XVII ст., яка була внесена до протоколу Стародубського магістрату. Писемне джерело дає можливість встановити, яку роль відігравала сільська громада в судовому процесі того часу.

У 1690 році до магістратського суду надійшла скарга від Васька Пімяна «на убийцю его сына». Потерпілий повідомив, що між селами Кістром та Борщовим Стародубського повіту він виявив тіло вбитого сина і «яко отец час от часу шляквал (розшукував) зайбощу». В ході пошуків у жителя села Азарівки Васька Скакуна згорьований батько упізнав власного коня «при замордованому сину взятого». Але останній стверджував, що купив коня у Васька Михайлова, «чоловіка московського із-за Дону прибулого».

Для розгляду кримінальної справи зібралася сільська громада – козаків та посполитих на чолі з отаманом і війтом, які мали компетенцію судити дрібні цивільні й кримінальні справи, що виникали серед сільського населення. В присутності громади Васько Михайлов засвідчив,

що коня купив в Орлі і клявся власною головою, що ні в чому не винен. Довести свою непричетність він так і не зміг, адже під час чергового обшуку у нього виявили хомут, який був власністю вбитого та украдений раніше казан, який належав жителю Азарівки Устинову і також знаходився у розшуку. Остаточного рішення сільська громада тоді так і не прийняла, тому справу було передано на розгляд Стародубського магістрату.

В магістратському суді Васько Михайлов дав зовсім інші свідчення, які суперечили попереднім. Він стверджував, що купив коня у москаля Тішка, який дізнавшись, що розшукують вбивцю, втік із села. Рішенням магістратського суду обвинуваченого було піддано торту-

рам, його допитували розпеченим металом: «Васко для виявлення злого его мордерства печен на тортурах, по трикрати, з легкости раскаленной шиною». Але навіть після тортур Васько Михайлов не визнав своєї вини. Азарівська громада стала перед магістратським судом «и просили прилежно, абы Михайлов з ними в одном селе не мешкал».

Аналізуючи вищеописану судову справу можемо зробити висновок, що сільська громада у XVII ст. брала безпосередню участь у розслідуванні злочину, скоєного одним з її членів. Громада мала право проводити допит звинуваченого, а зібрані нею докази судом вищої інстанції визнавалися цілком законними і приймалися до уваги при винесенні вироку.

Судна рада. Тарас Шевченко, 1844 р.

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

Батурич. Борьба с пьянством.

Здесь существует одна казенная винная лавка и пивная. В праздничные дни, в будние дни вечерами, а то и просто – когда попало, многие из жителей ходят до заурядного пьянства. В виду этого на днях обществом, по примеру других, постановлен приговор о закрытии продажи питей. В приговоре ходатайствуется о закрытии и пивной лавки, так как и пиво считается хорошей выпивкой и при имени водки, пьянство все таки будет доходить до своих границ, на что, ввиду малозначительной крепости пива, будет расходоваться еще больше кровных грошей, если же пивная лавка закрыта не будет, то по прежнему оставит и винную лавку.

Батурич.

«Чер. Губ. Вед.» пишут, что 10 июля уполномоченные от казаков и крестьян местечка, в числе 6 человек, произвели учет общественных сумм Батуричской волости, при чем обнаружилось, что из 3400 рублей, находившихся почему-то на руках у старосты казацкого общества Саввы Борисенко, 700 руб. розданы в долг частным лицам, а 1544 руб. 17 коп. исчезли неведомо куда. По счастливой случайности, проверка сумм сов-

пала с посещением своей камеры нашим земским начальником (это событие имеет место 5-6 раз в году), которому уполномоченные и не преминули заявить о вышеупомянутом недочете. До сих пор, однако, в течение почти целого месяца, со стороны начальства никаких мер по поводу этого принято не было. Б. как был старостою, так и остается им до сегодня. Вообще надо сознаться, что отношение наших волостных заправил к общественным интересам весьма безцеремонно, и главною причиною этого является пьянство. В прошлом январе, например, был такой случай. Два здешних торговца, Карнаух и Рукасов в благодарность за то, что сход согласился не взыскивать с них ста рублей долга, перепоили всю волость, а на утро оказалось, что из числа собранных 700 рублем рублей страховых премий не хватает 385 руб. Кто украл эти деньги, так и осталось невыясненным. Каждое заседание волостного суда заканчивается тем, что в присутствии накрывается стол, на нем устанавливается внушительная батарея бутылок и закусок, и затем волостная власть, вкуче с судьями и выигравшими свои дела тяжущимися, пируют до позднего вечера.

Пожарный вопрос.

М. Батурич многолюдно и застроено постройками, которые, почти все, покрыты соломою и местами стоят одна возле другой, потому пожар даст угрожающие размеры. Несмотря на это, общественная пожарная команда не дает никаких надежд на свою готовность вступить в борьбу с этим разрушителем, во первых потому, что два постоянных служащих из которых и состоит вся команда, как известно обществу, часто напиваются пьяными, и во вторых оба служащие имеют у себя извозчицкие выезды и при случаях – на риск свозят пассажиров до Бахмача за 18 верст, или же до Конотопа за 26 верст, на что с возвращением обратно потребуется 5–7 часов.

Редкий улов.

Батуричские рыбаки поймали в реке Сейм осетра весом в 2 п. 30 фунтов. Из этого улова выгоду прежде всего извлек местный еврей, купивший осетра за безценок и перепродавший его затем за высокую плату. Из третьих уже рук осетр попал в г. Конотоп и разделен между многими, заранее подписавшимися на такую редкую для нашей местности рыбу.

Черниговское слово, 1914.

Підготувала І. Паламарюк

ДО ІСТОРІЇ БАТУРИНСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

НАТАЛІЯ ДРОБЯЗКО

науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця»

Одним із перших керівників Батуринської сільської ради після Другої світової війни був Юхим Іванович Корсун (1890–1955).

Він народився в бідній батуринській селянській родині, з юних літ наймитував. У 1933 р. Юхима Івановича обрали головою Батуринського колгоспу ім. Будьонного. На цій посаді він перебував до початку Німецько-радянської війни. Влітку 1941 р. разом з колгоспним майном евакуювався в тил і працював головою колгоспу в Саратовській області.

Два роки в Батурині діяв окупаційний режим. У документах, що зберігаються в Державному архіві Чернігівської області, описано наслідки дворічної окупації. Після звільнення Батурина 6 вересня 1943 р. тут мешкало всього 3198 осіб (до війни – понад 4 тисячі), з них працюючого населення – 2136 осіб. Головою Батуринської сільської ради в 1943 р. був Митрофан Северин, секретарем Петро Кислицький.

Повернувшись з евакуації, Ю.І. Корсун влаштувався на роботу до райспоживспілки, а в лютому 1944 р. його обрали головою Батуринської сільської ради. Того року для відвідувачів відкрила двері місцева бібліотека, запрацювала редакція газети «Сталінський шлях», редактором якої був Іван Сергієнко.

В 1945 р. перед сільською радою та її очільником було поставлено завдання відновити електростанцію, лазню, побудувати районний будинок культу-

ри на 500 місць, відновити торгівельну мережу, привести в належний стан всі споруди, зруйновані за роки війни, побудувати капітальний міст через річку Сейм, відновити та відремонтувати школу, а також безліч інших споруд.

Серед найважливіших питань стало підняття колгоспів. Для пришвидшення відбудови сільського господарства при колгоспах відкривали дитячі садки та ясла, у які приймали малюків з двох місяців життя. Перший дитячий заклад у колгоспі ім. Сталіна відкрили 29 травня 1945 р. Тоді до нього прийняли 35 дітлахів. Постановою Чернігівського облвиконкому від 30 травня 1946 року в Батурині відкрили пункт «Заготсіню», який очолив Є. Максименко. Також було створено артіль інвалідів «Перше травня», роботою якої керував І. Пінчук, працювало 14 осіб.

Приділялась увага транспортному сполученню між сусідніми населеними пунктами, стану доріг. У лютому 1947 р. Юхима Корсуна знову обирають головою колгоспу ім. Будьонного. Його наступником у сільській раді став Антон Котляр. Попри зміну місця роботи Юхим Іванович продовжував опікуватися станом доріг вулиць Батурина. Так у газеті «Сталінський шлях» за червень 1948 р. № 6(436) була опублікована стаття «Недільник по ремонту дороги», в якій йшлося про те, що «30 травня 1948 р. з ініціативи голови Батуринської сільської ради тов. Гузія А.С. і голови колгоспу ім. Будьонного тов. Корсуна був проведений недільник по ремонту дороги по вул. Яр».

1 березня 1953 року відбулося укрупнення колгоспів. Батуринські колгоспи ім. Будьонного та «Червоний маяк» об'єднали в один – ім. Будьонного, головою якого залишився Юхим Корсун. На посаді голови колгоспу ім. Будьонного, правління якого знаходилося по вул. Петровського (сучасна назва ім. В. Ющенка), Юхим Корсун перебував до своєї смерті у грудні 1955 р.

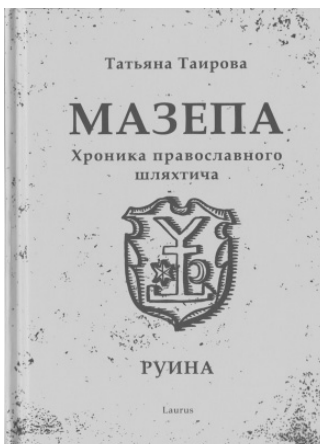
Він проживав у будинку по вулиці Петровського (ім. В.Ющенка, 40), який зберігся до нашого часу.

Будинок батуринського сільського голови Ю. Корсуна. м. Батурин, вул. В. Ющенко, 40.

ДО ВАШОЇ КНИЖКОВОЇ ПОЛИЦІ

8 жовтня 2021 р., з нагоди Дня Українського козацтва, на території Цитаделі Батуринської фортеці відбулася авторська презентація книги «Мазепа. Хроніки православного шляхтича. Руїна». Це перший художній твір відомої дослідниці Гетьманщини, професорки та докторки історичних наук Тетяни Таїрової. «Понад 30 років я займаюся історією Гетьманщини та понад 18 – особистістю Івана Мазепи. З'явилось бажання донести свої знання до набагато більшої аудиторії – звідси формат художнього твору, який дозволяє не тільки розповісти про трагічну і героїчну епоху, але й зробити героїв «ближче», розкривши їхню психологію і почуття. Усі дійові особи та події книги справжні та засновані на наявних в архівах документах», – пояснює авторка. Нувела «Хроніка православного шляхтича. Руїна», видана київським видавництвом Laurus, мо-

же стати чудовим початком знайомства із захоплюючою історією визначного державного діяча гетьмана І.Мазепи, шлях якого до гетьманської булави був не менш цікавим, ніж понад два десятиріччя на найвищій посаді Війська Запорозького.

Події твору відбуваються у 1674 році. У новелі йдеться про важливий і драматичний епізод у долі майбутнього гетьмана України Івана Мазепи. Змальований період відомий як Руїна – трагічна доба в історії козацької України, що супроводжувалась розколом Гетьманщини, кривавими міжусобицями та боротьбою за владу. Тетяна Таїрова не ставить і не вирішує наукових завдань, але дає змогу читачам дізнатися науково достовірну інформацію, занурившись у атмосферу XVII століття.

Видання розраховане на широкий загал читачів.

ДЕЯКІ ЗАХОПЛЕННЯ КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО НА ОСНОВІ ДОСЛІДЖЕНЬ ЙОГО ПРИВАТНОЇ БІБЛІОТЕКИ

**АНАСТАСІЯ
ОЛІЙНИК**

молодший науковий співробітник
НІКЗ «Гетьманська столиця»

Постать українського гетьмана Кирила Григоровича Розумовського асоціюється з державотворчою діяльністю, освітою, мистецтвом та літературою. Дані зв'язки добре простежуються в джерельній базі й розкривають постать Кирила Розумовського як гетьмана та очільника держави. Проте важливо пам'ятати, що гетьман – це не тільки історична постать, яка відома певними діями та фактами з біографії, а це людина, яка мала почуття, переживання, інтереси та домашні клопоти.

Відкриті нові сторінки життя українського гетьмана може допомогти аналіз його приватної бібліотеки. Так, у даній статті розглянемо такі інтереси Кирила Розумовського, як будівництво, садівництво та кулінарія.

Любов гетьмана до будівництва помітна з його численних палаців, серед яких і Батуринський палац. Але над їх спорудженням працювали кращі архітектори того часу, тому, здавалося б, гетьман міг і зовсім не цікавитися цією працею, проте, за свідченням Ю. Самаріна, на книжковій полиці Кирила Розумовського стояла 12-томна праця «Всеобщее и полное домоводство» (1795 р.). Перша частина даної роботи детально описує всі етапи та особливості спорудження «деревенского дому».

Кулінарія та вивчення особливостей національних кухонь усієї Європи було, мабуть, одним з найбільших захоплень гетьмана. Рецепти страв для своїх кухарів Кирило Розумовський міг збирати під час своїх численних подорожей, але й книжкова полиця підтверджує пристрасть гетьмана до нових і смачних страв. Так, про козацьку кухню гетьман дізнається з книжок «Abrege de l'histoire des Hettmans des Cosaques et de ce qui s'est passe de plus remarquable dans l'Ukraine» (Літопис Малоросії. Розповідь про історію гетьманських козаків і про найчудовіші події в Україні тут і далі переклад авт.) та «Annales de la Petite Russie ou l'histoire de Cosaques Saporogues» (Аннали Малоросії, або історія запорозьких і українських козаків), а також із спеціально замовленого та створеного для гетьмана рукопису «Екстракт в генеральной войсковой канцелярии...». Особливості національних страв Франції, Англії, Росії та Туреччини висвітлювалися в книгах «Lettres de l'abbé le-Blanc» («Листи пана Аббе Ле Блана»), «Lettres turques» («Турецькі листи»), «Словарь поваренного», «Les mœurs de Paris» («Паризькі звичаї»).

Доволі неочікуваним виявилось захоплення гетьмана садівництвом, адже своїм захопленням ботанікою відомий старший син гетьмана – Олексій Кирилович, який створив унікальний ботанічний сад у своєму маєтку «Горенки». Виявилось, що це захоплення синові передав власне Кирило Григорович, який створював біля своїх маєтків розкішні сади, а також вивчав особливості догляду за рослинами за допомогою повного зібрання наукових праць відомого ботаніка Георга Штеллера.

Отже, виявляється, що окрім творів світових композиторів, античних поетів та європейських класиків гетьман цікавився ще й веденням домогосподарства і це найкраще розкриває постать Кирила Розумовського із нової, незвичної сторони. Тому вивчення бібліотеки гетьмана має продовжуватися та руйнувати давні стереотипи.

Ілюстрація до книги «Всеобщее и полное домоводство» В. Левшина, 1795 р.

ЖОРНА ВОДЯНИХ МЛИНІВ У ЗІБРАННІ ЗАПОВІДНИКА «ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ»

**НАДІЯ
ПРОКОПЕНКО**

молодший науковий співробітник
НІКЗ «Гетьманська столиця»

Заповідник «Гетьманська столиця» вже багато років поспіль працює над поповненням фондової колекції предметами батуринської минувшини, зокрема, і речами, пов'язаними з млинарським комплексом міста. У фондовій колекції заповідника наразі зберігається 20 жорен XVIII–XX ст. Даною статтею розпочинаємо мій знайомство з історією цих предметів.

Жорно – «серце» млина. Їх завжди використовували в парі: верхній камінь (верхняк) та нижній (спідняк), що закріплювався нерухомо. Робочі поверхні жорен мають поперечні канавки-насічки

для висипання помелу. Ці насічки робили вручну спеціальним молотком, виготовленим з міцної сталі та загартованим в ковальському горні – оскардюю. Відстань між каменями регулювалася спеціальним пристроєм. Нижній закріплювався нерухомо, а верхній камінь піднімався або опускався за допомогою важеля – «козла».

Зі спогадів старожилів містечка відомо, що у XX ст. млинарський комплекс розпочинався у рукаві р. Сейм, в районі м. Батурин «На машині», а закінчувався біля хут. Слобідка. Уродженець Батурина Василь Кузьмович Ровний (1926 р.н.), згадує, що на Сеймі до II Світової війни стояло багато млинів. На них літнього часу мололи зерно, дерли крупи, а в зимовий період біля водяних млинів збиралася на вечірницю молодь.

На території Цитаделі Батуринської фортеці з 18 травня 2013 р. експонується двоє жорен водяних млинів XIX – початку XX ст. Інв. № KB-13-7580/Д-4-2184; KB-13-7581/Д-4-2185. Ці жорна були віднайдені у Батурині за адресою вул. Набережна, 86 – на території приватної садиби Ганни

Іванівни Мізь (Король). Онука Г.І. Мізь, Світлана Хармак, у 2013 р. передала ці предмети до фондів заповідника.

На торцях жорен помітні сліди ручної обробки. На робочій поверхні, де безпосередньо ретиралося збіжжя, чітко виражені канавки-насічки. До центру вони глибші, до країв – дрібніші. Однакові розміри (D – 150 см, вага – 400 кг) жорен свідчать, що вони є парою – це верхній і нижній камінь. Зі спогадів родини Хармаків відомо, що ці жорна використовувалися на водяному млині, який знаходився на вулиці Набережній, 87 (район «Острів») і належав родині Мізів. Під час колективізації 1928–1933 рр. господарі розібрали свій млин, а жорнові камені прилаштували у власному господарстві. Їх використовували як підставку для ясел.

Жодного з водяних млинів Батурина до нашого часу не збереглося. Саме ці жорна є експонатами, які несуть цінну історичну інформацію про батуринський млинарський комплекс, який колись славився на все Північне Лівобережжя.

КНИЖНІ ЗНАКИ РОДИНИ КОЧУБЕЇВ

**Алла
БАТЮК**

науковий
співробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Протягом багатьох століть, до появи Інтернету, основним і беззаперечним джерелом знань були книги. Мати власну бібліотеку було престижно, тому часто під неї відводили окрему кімнату. Наповнення книгозбірень в різні епохи змінювалося, однак, переважно, це були зібрання творів класиків світової літератури, вчення відомих філософів, історичні праці та енциклопедії, географічні путівники та атласи. Оскільки приватні бібліотеки нараховували, часом, тисячі томів, була необхідність мати власний книжний знак (екслібрис) – мітку, яка означала приналежність до конкретної книгозбірні. Родинні Кочубей, яка володіла численними бібліотеками, належало біля 7 екслібрисів, саме про них і піде мова у статті.

Майже всі книжні знаки Кочубеїв були гербовими, тобто містили зображення родинного герба і девіз «Elevor ubi consistor». Гербові екслібриси набули поширення в Європі у XVIII ст. і вважалися універсальними, оскільки були доречними для книги будь-якої тематики. В той же час такі екслібриси були «безмовними», вони ніяк не характеризували власника бібліотеки. Серед художників створення гербового книжного знака вважалося заняттям не престижним і прирівнювалося до копіювання, тому вони часто не підписували свої роботи.

Два гербові екслібриси належали титулованій (князівській) гілці роду Кочубеїв – синам міністра внутрішніх справ Віктора Павловича Кочубея (1768–1834 рр.). Перший – графу Василю Вікторовичу (1812–1850 рр.). Він гравійований, має напис «Bibliothèque du C.V. Kotchoubey» і зустрічається в двох варіаціях – з рамкою і без. Інший, з написом «Диканская библиотека», належав князю Сергію Вікторовичу (1820–1880 рр.).

Чотири екслібриси не титулованої (дворянської) гілки Кочубеївського роду є парадними, вони містять точну копію затвердженого родинного герба. Відрізняються вони лише іменами власників.

Штамп Аркадія Васильовича Кочубея.
Перша половина XIX ст.

Найстаріший знак з написом «Из библиотеки Ал. Вас. Кочубея» належав члену Державної Ради Олександрові Васильовичу Кочубею (1788–1866 рр.). В його бібліотеці була переважно франкомовна література і зберігалась вона, скоріш за все, в його маєтках у Кинашівці та Білих Вежах Чернігівської губернії (нині села Кинашівка і Біловезі Перші Ніжинського району Чернігівської області). Оскільки спадкоємців Олександр Васильович не мав, то свою бібліотеку заповів брату, сенатору Аркадію Васильовичу Кочубею (1790–1878 рр.).

Книгозбірня Аркадія Васильовича нараховувала понад 10000 примірників, переважно історичної тематики. Вона знаходилась в селі Згурівка Прилуцького повіту Полтавської губернії (нині с. Згурівка Броварського району Київської області). Відомі два варіанти екслібрисів на його книжках. Перший – парадний, з гербом і написом «Из библиотеки Аркадія Кочубея», а інший – штамп з написом «Бібліотека А.В. Кочубея. Згуровская». Своє книжкове надбання Аркадія Кочубей заповів синові Петру (1825–1892 рр.).

Петро Аркадійович, будучи людиною високоосвіченою, постійно поповнював свою бібліотеку. Зберігалась вона в його маєтках у Згурівці та у Санкт-Петербурзі. На його книжках також фігурували два екслібриси з написом «Из библиотеки Петра Кочубея». Візуально вони подібні, але відрізнялися технікою нанесення. Один з них виконувався літографією – фарба під тиском переносилася з плоскої друкарської форми на папір, а інший – ксилографією (формою була гравюра, вирізьблена на деревині). Цей екслібрис одноколірний та має чималий розмір – 9,5 x 8,2 см, що є характерною рисою книжних знаків другої половини XIX ст. В нижньому лівому куті розміщений підпис автора: «С. Clodt».

Дослідники початку XX ст. сперечалися відносно авторства цього екслібриса. Одні вважали, що автором є перший російський гравер по дереву барон Костянтин Карлович Клодт-фон-Юргенсбург, інші вказували на живописця барона Миколу Петровича Клодта, племінника Костянтина Карловича. Однак порівняння підпису з автографами на роботах цих майстрів і наявність ініціалу «С.», все ж схиляє до думки, що автором є барон Костянтин Клодт.

Хоча на більшості книжних знаків родини Кочубеїв і був зображений лише герб, але всі вони різнилися стилем виконання і деталізації – це помітно неозброєним оком і свідчить про уважність власників до естетичного оформлення своїх колекцій та книгозбірень.

Екслібрис Петра Аркадійовича Кочубея.
Художник Клодт.
Друга половина XIX ст.

Екслібрис Аркадія Васильовича Кочубея.
Перша половина XIX ст.

Екслібрис Олександра Васильовича Кочубея.
Перша половина XIX ст.

Продовжуємо публікувати роботи переможців «РозумФЕСТу-2021». Пропонуємо нашим читачам два твори з номінації «Слово» молодшої вікової категорії.

*Вірш Дроздової Вікторії та Ковальової Вікторії,
учениць Ніжинської загальноосвітньої школи I–III ступенів
№ 10 Ніжинської міської ради, III місце.*

КИРИЛО РОЗУМОВСЬКИЙ — НАЩАДОК КОЗАЦЬКОГО РОДУ, ПРЕДСТАВНИК ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Кирило Розумовський — нащадок козацького роду,
Представник інтересів українського народу.
За вдачею гетьман був не простий —
На Лівобережній Україні — останній.

З дитинства мусив свій життєвий шлях з пастуха розпочинати,
Тому що на той час не міг серйозної посади обіймати.
З роду місцевого, козацького,
Пізніше удостоєний титулу графського.

Коли у 14 років поїхав на навчання до Європи,
Він подолав різні життєві труднощі та перепони.
Кирило Розумовський здобув гарну освіту.
Як наполеглива людина тодішнього світу!

Отримує нагороди і визнання,
Гетьман Кирило не діє навмання.
Керує академіками з 1746 року,
Посади і звання отримує майже щороку.

У Глухові обраний на козацькій раді,
Стає поважним на гетьманській посаді.
Тримає круглу булаву у правій руці,
Вдягається святково, як у столиці!

...Хто він такий?
Фельдмаршал, науковець, президент...
Батурин в подарунок отримує у цей момент.

Зводить у місті на 55 кімнат розкішний палац.
Його шотландська задумка — то вищий клас!
За проектом Камерона палацовий комплекс розбудував
І величезну бібліотеку у ньому заснував.

Коли у 1750 році Кирило Григорович гетьманом став.
На рідній землі від людей порядку в усьому він вимагав!
Як справжній патріот, був відданий службовій справі,
Провів різні реформи у Гетьманській державі.

Реформував військо та козацтво;
Удосконалив кодекс, судочинство;
Обмежував ненависне кріпацтво.
Полковників достойних призначав.
Ранговими мастками їх наділяв.

Задля успішної військової справи
Уводить однострій — для зміцнення держави.
Регулярно скликав козацькі ради,
Управляв за їхньої підтримки і поради.

Знав Розумовський іноземні мови.
Тому сам вів важливі переговори.
Підписував договори на підтримку народу!
Завжди захищав самостійність і свободу!

Ім'я такого діяча не можна забувати!
Кирило Розумовського потрібно прославляти.
Гетьман повсякчас пам'ятав, якого він роду,
Адже відстоював інтереси українського народу!

* * * * *

*Вірш Донця Костянтина, учня Батурицької
загальноосвітньої школи I–III ступенів ім. Г. Орлика,
який зайняв II місце.*

ВІРШ ПРО КИРИЛА

В простій родині козака,
Одного сонячного дня
Майбутній гетьман народився.
Його чекала звична доля:
Рушниця, шабля, два пістоля,
Походи, битви, вороги.
Селянська юшка і робота в полі
Та завдяки щасливій долі,
Щасливий вдачі свого брата
Кирило став дуже багатим,
Цей хлопець був ще юнаком
Не знав, що буде гетьманом,
Не знав, що графом може стати,
Що зможе він науку покоряти.
А старший брат його, Олекса,
Співать любив, аж до вельмож підняв родину,
І завжди дбав про Батьківщину.
Кирило ж повернувся із Європи -
Не схожим став на козака,
Зробивсь ріднею самого царя.
Дружину взяв він Катерину,
Хоч пам'ятав про Україну.
Багатий став серед людей,
Був батьком одинадцятьох дітей.
В той час в його країні,
Що зараз зветься Гетьманщина,
Козаки не могли збагнути
Як гетьмана Вкраїні повернуть.
І тут старшина зрозуміла,
Що кращого не знайдуть від Кирила.
Він переконав імператрицю
В Батурин повернуть столицю.
Гетьманом став він молодим,
Державу будував усім — собі й нащадкам.
Й зрозумів, що царська ласка,
Лиш тимчасова щедра казка,
В яку потрапив Олексій.
На схилі літ він добре знав
Козацький рід не занепає,
Але свободи вже не мав.
Ще довго дуже пам'ятав,
І ні на мить не забував
Про Січ козацьку, Віру й славу,
І про Українську державу,
Яку будують зараз ми.
Хай зникнуть наші вороги.

Науково-популярна газета «Слово «Гетьманської столиці»

Засновник і видавець: Батурицький державний історико-культурний заповідник
«Гетьманська столиця»
Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
№ ЧГ 352-08 від 28.07.2006 р.

Адреса редакції: вул. Гетьманська, 74, м. Батурин Чернігівської обл., 16512, Україна
E-mail: baturin.capital@ukr.net, веб-сайт: <http://www.baturin-capital.gov.ua>
тел./факс: +380-4635-48437, тел. +380-4635-48013
Обсяг — 1,0 друк. арк.

Газета віддрукована у видавництві ПП Лисенко М.М.
(вул. Шевченка, 20, м. Ніжин Чернігівської обл., 16600)

Тираж 1000 прим. Зам. № 2010

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів)
За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори)

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна
(редактор)
Саєнко Наталія Анатоліївна
(відповідальний секретар)
Зозуля Сергій Юрійович
Огієвська Руслана Іванівна
Новік Оксана Андріївна

Редакція запрошує до співпраці
професійних науковців, краєзнавців-
аматорів, шанувальників історії